

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

© 2019 ТИМЕЧКО І. Р.

УДК 332.135:339.92
JEL Classification: B49

Тимечко І. Р.

Концептуальні підходи до розвитку територіальних громад

Метою статті є узагальнення концептуальних підходів до розвитку територіальних громад. Відзначено, що основна концепція розвитку територіальних громад була затверджена Організацією Об'єднаних Націй у 1948 році. У статті вказано найкращі практики та підходи до розвитку територіальних громад: розвиток територіальної громади як освітній процес, розвиток громади як рух, нарощення потенціалу громади, формування соціального капіталу, ненасильницька пряма дія, економічний розвиток громад, сталий розвиток, розвиток громади на основі участі, розвиток громади на основі активів, розвиток громади на основі віри. Означено розвиток громад як двосторонню діяльність: створення умов для соціальної інтеграції людей на місцевому рівні і їх залучення до процесу прийняття і втілення рішень у сфері соціально-економічного розвитку території; соціально-економічний розвиток території через створення відповідної інфраструктури на локальному рівні. Визначено, що у загальному вигляді метою і результатом розвитку територіальної громади є суб'єктивний добробут його населення. Зауважено, що залежності між рівнем економічного розвитку і щастям дозволяють виявити деякі особливості синтезу економіки з іншими сферами людського життя. Визначено принципи розвитку громади на основі активів та участі: кожній людині в громаді є що зробити; взаємовідносини створюють спільноту; громадяни в центрі: громадян слід розглядати як суб'єктів, а не одержувачів у процесі розвитку; лідери залучають інших; люди піклуються; внутрішня організація; інвестиції обслуговують громаду; в межах будь-якої спільноти існує велика кількість знань і досвіду. Встановлено, що підґрунтям розвитку громади є перехід жителя зі стану об'єкта впливу у стан суб'єкта дії, не просто реагувати на динамічно розвиваючі ситуації, але активно діяти в нових умовах як член територіальної громади.

Ключові слова: територіальна громада, розвиток територіальної громади, добробут громади.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-1-83-88>

Бібл.: 28.

Тимечко Ірина Романівна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник Інституту регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України (вул. Козельницька, 4, Львів, 79026, Україна)

E-mail: tymi@ukr.net

УДК 332.135:339.92
JEL Classification: B49UDC 332.135:339.92
JEL Classification: B49

Тимечко И. Р. Концептуальные подходы к развитию территориальных общин

Целью статьи является обобщение концептуальных подходов к развитию территориальных общин. Отмечено, что основная концепция развития территориальных общин была утверждена Организацией Объединенных Наций в 1948 году. В статье указаны лучшие практики и подходы к развитию территориальных общин: развитие территориальной общины как образовательный процесс, развитие общества как движение, наращивание потенциала общества, формирование социального капитала, ненасильственное прямое действие, экономическое развитие общин, устойчивое развитие, развитие общества на основе участия, развитие общества на основе веры. Отмечено развитие общин как двусторонняя деятельность: создание условий для социальной интеграции людей на местном уровне и их вовлечения в процесс принятия и воплощения решений в сфере социально-экономического развития территории; социально-экономическое развитие территории через создание соответствующей инфраструктуры на локальном уровне. Замечено, что зависимости между уровнем экономического развития и счастьем позволяют выявить некоторые особенности синтеза экономики с другими сферами человеческой жизни. Определены принципы развития общества на основе активов и участия: каждому человеку в обществе есть что сделать; взаимоотношения создают сообщество; граждане в центре: граждан следует рассматривать как субъектов, а не получателей в процессе развития; лидеры привлекают других; люди заботятся; внутренняя организация; инвестиции обслуживают общество; в пределах любого сообщества существует большое количество знаний и опыта. Установлено, что основой развития

Tymechko I. R. Conceptual Approaches to Development of Territorial Communities

The aim of the article is to summarize the conceptual approaches to development of territorial communities. It is noted that the basic concept for development of territorial communities was approved by the United Nations in 1948. The article highlights the best practices and approaches to development of territorial communities: development of a territorial community as an educational process, development of society as evolution, increase in society's potential, formation of social capital, non-violent direct action, economic development of communities, sustainable development, participatory development of society based on assets, development of society based on faith. There noted development of communities as a bilateral activity: creation of conditions for social integration of people at the local level and their involvement in the process of making and implementing decisions in the field of socio-economic development of the territory; socio-economic development of the territory through creation of appropriate infrastructure at the local level. It is noticed that the relationship between the level of economic development and happiness reveals some peculiarities of the synthesis of the economy with other spheres of human life. There defined principles of development of society based on assets and participation: every person in society has something to do; relationships create a community; citizens are in the center: citizens should be seen as subjects, not recipients, in development process; leaders involve others; people care; internal organization; investments serve the community; within any community there is a large amount of knowledge and experience. It is established that the basis for development of society is the transition of a resident from the state of the object of influence to the state of the subject of action, not just respond to dynamically developing situations but to actively act under new conditions as a member of a territorial community.

общества является переход жителя из состояния объекта воздействия в состояние субъектов действия, не просто реагировать на динамично развивающиеся ситуации, но активно действовать в новых условиях как член территориальной общины.

Ключевые слова: территориальная община, развитие территориальной общины, благосостояние общины.

Библ.: 28.

Тимечко Ирина Романовна – кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, старший научный сотрудник Института региональных исследований имени М. И. Долишнего НАН Украины (ул. Козельницкая, 4, Львов, 79026, Украина)

E-mail: tyimi@ukr.net

Keywords: territorial community, development of a territorial community, community welfare.

Bibl.: 28.

Tymechko Iryna R. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Research Fellow, Senior Research Fellow of the Institute of Regional Research named after V. I. Dolishniy of the NAS of Ukraine (4 Kozelnytska Str., Lviv, 79026, Ukraine)

E-mail: tyimi@ukr.net

Розвиток територіальної громади як спільноти жителів зі спільними ресурсами трансформує основи матеріального існування і соціальну організацію територіальної громади. Ідеологія розвитку територіальної громади пов'язана з низкою понять, що характеризують походження розвитку, його спрямованість, ресурсне забезпечення, напрями і методи забезпечення, результати та ін. За сучасних умов інтенсифікації євроінтеграційних процесів України та децентралізації влади в Україні зростає роль територіальної громади в організації власної життєдіяльності та розвитку.

Основна концепція розвитку територіальних громад була затверджена Організацією Об'єднаних Націй у 1948 році. Визначено розвиток громади (Community Development) як процес створення умов для економічного та соціального прогресу для всієї громади шляхом її активної участі та максимальної повної залежності від ініціативи громади [1]. Найкращі практики розвитку громад включають соціальну роботу, освіту дорослих, молодіжну роботу, медичні дисципліни, екологічну освіту, місцевий економічний розвиток, міське планування, регенерацію, архітектуру тощо. В Україні залишається актуальною і не повною мірою вирішеною проблема активної участі жителів громади у прийнятті рішень на рівні територіальної громади та максимальної повної залежності розвитку територіальної громади від ініціативи громади.

Метою статті є узагальнення концептуальних підходів до розвитку територіальної громади та наукове обґрунтування розвитку територіальної громади в Україні.

У США і у Великобританії діяльність з розвитку місцевих громад в 60–70-х рр. ХХ століття пройшла етап інституціоналізації і стала частиною державної політики. Розвиток громад (community development) у цьому контексті необхідно розуміти як двосторонню діяльність:

- створення умов для соціальної інтеграції людей на місцевому рівні і їх залучення до процесу прийняття і втілення рішень у сфері соціально-економічного розвитку території;
- соціально-економічний розвиток території через створення відповідної інфраструктури на локальному рівні.

Так, наприклад, у Великобританії був створений Департамент з розвитку місцевих громад [2], а некомерційні організації, що займаються розвитком місцевих громад в США, отримали визнання в американському законо-

давстві. Діяльність з розвитку громад стала частково фінансуватися державою і з'явилася нова професія – спеціаліст з розвитку місцевих громад (Community development worker), який займається розробкою і втіленням у життя програм або окремих проектів, спрямованих на розвиток громади. При цьому самі зміни повинні бути результатом діяльності жителів. Інакше кажучи, він повинен надати жителям інструменти, необхідні для створення, зміцнення громади.

Комплексний, кооперативний підхід до місцевого економічного розвитку з втягуванням трьох секторів почали застосовувати в практиці у 70-х рр. ХХ ст., спочатку в США, а незабаром також у Європі [3]. До участі в розвитку місцевих громад досить швидко підключилися також представники некомерційного сектора.

Поділяємо думку вченого Г. Грін [4], який вважає, що процес розвитку громади починається з організації громади, що передбачає: оцінювання розвитку з точки зору «корисності» або «шкідливості» для громади, організацію зусиль щодо покращення умов життєдіяльності шляхом спланованих програм; заохочення самоорганізації; технічна підтримка; залучення креативних людей; громадський рух, що дозволяє виявити лідерів, розбудувати нові організації та інституції, які будуть активно просувати ідеї розвитку, доносити ціннісні аспекти цього процесу членам громади. Розвиток громади відображає і просуває ряд ідей [5]:

- *повне громадянство*, громада посилюється, коли люди мотивовані та здатні брати участь у задоволенні своїх потреб. Спільну відповідальність, що підтверджується практичними діями, можна знайти у всіх вимірах громадського життя – політиці, спорті та рекреації, догляді, мистецтві та культурі, релігії, навколишньому середовищі, здоров'ї, економічному розвитку – і, у кращому випадку, включає участь у межах раси, віку, статі і інвалідності;
- *спільне керування*, розвиток громади як підхід до змін, який залежить від побудови солідарності та підтримки шляхом акцентування спільних аспектів окремих проблем і здатності людей працювати разом у своїх спільних інтересах. Колективні дії в громадах включають дрібні та масштабні заходи для задоволення місцевих потреб, а також заходи щодо лобювання змін;
- *партнерська демократія*, активна участь у державних справах може призвести до кращого ро-

зуміння потреб і проблем, чіткості щодо того, хто отримує вигоду від послуг, а також тих, хто виключається з послуг, а також може розробити кращі способи націлювання на обмежені ресурси. Це також може призвести до інноваційних способів задоволення потреб, зокрема партнерські відносини, які громади можуть розвивати, управляти й отримувати від них користь;

- *посилення повноважень*, більшість форм виключення ґрунтуються на відсутності влади та впливу. Розвиток громади на самому серйозному рівні полягає у прагненні до розширення повноважень: заохочувати громади та групи до вивчення способів взаємовідносин влади та розвитку їх здатності до вирішення проблем;
- *проблемне цілеспрямоване навчання*, розвиток громади ґрунтується на ідеї, що люди навчаються на досвіді вирішення власних проблем. Вона спрямована на заохочення людей думати про причини проблем, діяти за цими причинами та вчитися на основі результатів. Аналогічно політика щодо безперервного навчання визнає, що розвиток вміння та розуміння має бути постійним процесом. Частково це відображає цінність безперервної самодостатності та покращення особистості та громади. Вона також визнає, що технологічні, соціальні, економічні, екологічні й інші форми змін вимагають нових навичок і розуміння. Отже, навчання протягом усього життя є функціональним для можливостей працевлаштування людей та потреб ринку праці та національної економіки. Це також є джерелом особистого здійснення, досягнення та самореалізації, а отже, є основою для побудови міцних громад;
- *запобіжні заходи*, розвиток громади спрямований на визначення основних причин проблем і боротьби з ними, а не їх проявами. Сильні спільноти мають потенціал для виявлення потенційних проблем і здійснення профілактичних заходів;
- *співпраця*, розвиток громади передбачає співпрацю між групами інтересів, владою та громадянами. Деякі підходи до роботи в громадах підкреслюють лише самодопомогу: речі вони можуть робити самі в своїх інтересах. Інші прагнуть безпосередньо протистояти та кидати виклик владі. Жоден із цих підходів не веде до партнерства чи співпраці. Громади можуть бути змушені прийняти конфронтаційну позицію, щоб визнати проблему. Як тільки це сталося, зазвичай в інтересах як громади, так і особи, що приймає рішення, визначати та впроваджувати рішення. Подібним чином, багато заходів, які починаються з самопомоги, почнуть співпрацювати з державними установами для фінансування або інших форм підтримки. Як тільки це станеться, деяка форма співпраці майже неминуха. Важливо розуміти сильні та слабкі сторони у таких відносинах;
- *розвиток громади впливає на політику*, розвиток громади спрямований на виявлення та визначення питань, що становлять занепокоєння громад-

ськості, та впливу на державну політику щодо цих питань. Це відіграє особливу роль у створенні зв'язків між приватними проблемами та громадськими проблемами. При цьому вона відображає всі вищезазначені цінності, але прагне відобразити їх таким чином, щоб виявляли публічні питання, а також форму впливу на формування політики.

Група вчених розглядає розвиток територіальних громад як процес задоволення основних потреб жителів [6–9]. Як правило, жителі – члени територіальної громади мають різні думки про громаду і її майбутнє. Ці думки варіюються від уявлення про те, що є благом, до небажання змінювати що-небудь у своєму житті. Потреби жителів досить різноманітні, що впливає на прийняття рішень. Вчений К. Ерроу дійшов висновку, що соціальна функція вибору, що показує зв'язок між індивідуальними перевагами і колективним вибором, повинна відповідати, проте не відповідає, одночасно чотирьом вимогам [10]:

- перехідності, якщо колективний вибір А прийнятніше, ніж вибір Б, а вибір Б – ніж вибір В, то вибір А прийнятніше, ніж вибір С;
- принцип Парето-ефективності, альтернативне рішення не може бути вибране, якщо при цьому існує інша альтернатива, що реалізовується, покращує життя деяких жителів територіальної громади і не погіршує умов життєдіяльності іншим жителям;
- відсутності диктатури, що нав'язує свої переваги жителям територіальної громади;
- незалежності сторонніх альтернатив, вибір між А і Б залишається незмінним, якщо вводиться третій, логічно допустимий, але нездійснений варіант С.

К. Ерроу [11] і Р. Лукас [12] вказують на те, що будувати теорію в умовах невизначеності неможливо. Д. Норт виділив в цьому понятті кілька рівнів [13]: невизначеність, яка може бути зменшена при збільшенні інформації в рамках існуючого обсягу знань; невизначеність, яка може бути зменшена при збільшенні обсягу знань у рамках існуючого інституційного каркасу; невизначеність, яка може бути зменшена тільки за допомогою зміни інституційного каркасу; невизначеність, характерна для нових ситуацій, що не зустрічалися раніше, яка тягне за собою зміну структури переконань; залишкова невизначеність, яка виступає основою для «іраціональних» переконань.

У найбільш загальному вигляді метою і результатом розвитку територіальної громади є добробут його населення. Слушне зауваження зробив лауреат Нобелівської премії Джозев Стігліц, що від того, що ми вимірюємо, залежить те, що ми робимо [14]. Тобто, якщо критерії хибні, то зроблені висновки й ухвалені рішення теж стають хибними.

На сьогодні економісти дійшли висновку про те, що добробут визначається не тільки економічним добробутом, але також і іншими чинниками. Введено новий показник – суб'єктивний добробут. Вимірювання тепер включають у себе сукупність критеріїв оцінки, одним із яких є економічний добробут, крім того, додатковими критеріями вимірювання є: щастя, задоволеність життям, толерантність, свобода вибору і дій, рівень релігійності, патріотизму та демократизації суспільства. Питання про виявлення

залежності між рівнем економічного розвитку і щастям дозволяє виявити деякі особливості синтезу економіки з іншими сферами людського життя. Зокрема, йдеться про залежність щастя від доходу, спостерігається практично лінійна залежність між щастям і логарифмом доходу – одна і та ж і для багатих, і для бідних. Парадокс Істерліна [15] показує, що багаті люди є значно щасливіші за бідних людей, багаті суспільства не є значно щасливішими за бідні суспільства, а країни загалом не стають щасливішими в міру того, як стають багатшими. Країни з вищою концентрацією креативного класу відзначаються й вищим рівнем щастя та суб'єктивного добробуту [16].

Відповідно до результатів опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології, у грудні 2016 року щасливими або скоріше щасливими себе відчували 54 % жителів України, 25 % почувалися частково щасливими, частково ні, і 19 % – нещасливими або, радше, не щасливими. Протягом 2001–2010 років простежувалася тенденція зростання загального рівня щасливості населення, то після 2011 року тих, хто відчувається щасливими, дещо поменшало, і після 2012-го року частка щасливих стабілізувалася на рівні 57–60 %, дещо знизившись у 2016 році. Результати дослідження вказують на те, що [17]:

- *молоді люди щасливіші, ніж старші*, і з підвищенням віку рівень щастя падає. Зв'язок із віком значною мірою обумовлений станом здоров'я – літні люди частіше хворіють, а, як підтверджують дослідження, стан здоров'я має суттєвий вплив на суб'єктивне відчуття благополуччя;
- *стан здоров'я є дуже важливою умовою для відчуття щастя*: серед тих, хто має дуже хороше здоров'я, щасливими відчуваються 88 %, серед тих, хто має дуже погане здоров'я, щасливими є лише 18 %;
- *чим вищий рівень добробуту, тим більше людей відчуваються щасливими*. Так, серед найбільш бідних (не вистачає на їжу) щасливими себе назвали 40 %, серед малозабезпечених (вистачає лише на їжу) таких половина, серед людей із середнім доходом (вистачає на їжу, одяг, можуть дещо відкласти) – 68 %, серед людей із доходом вище середнього (можуть купувати коштовні речі) – 85 %.

Існують численні підходи до розвитку громади, які зосереджено на процесах, деякі – на результатах / цілях, зокрема

- *розвиток територіальних громад як освітній процес*, за допомогою якого люди визначають потреби, поставлені цілі або завдання і розробляють адекватні плани про те, як їх досягти [18];
- *розвиток громади як рух*, який має на меті сприяти кращому життю в усій громаді за її активної участі та, якщо можливо, з ініціативи громади, але ці ініціативи не повинні виникати спонтанно [19];
- *нарощення потенціалу громади* (Community capacity building) зосереджено отриманню, зміцненню та підтримці здатності встановлювати та досягати власних цілей розвитку;
- *формування соціального капіталу* (Social capital formation) зосереджено на перевагах співпраці окремих осіб і груп.

Головними завданнями, які ставлять перед собою практики розвитку місцевих громад, є: нарощування здібностей населення (до спільних позитивних дій) (нарощування потенціалу); наділення населення владою (над умовами свого життя), перетворення місцевих жителів із суб'єктів впливу на суб'єкти дії, розвиток партиципативної демократії і залучення жителів у розвиток території (розширення участі); продукування відносин довіри, солідарності, партнерства, взаємної поваги між людьми на локальному рівні, зміцнення готовності людей до співпраці, формування у жителів почуття приналежності, усвідомлення спільності інтересів, генерування соціальних зв'язків (нарощування соціального капіталу), протидія соціальної ізоляції.

Для вирішення цих завдань необхідно розуміння механізмів розвитку місцевих громад. Тобто механізмів нарощування соціального капіталу, формування у місцевих жителів почуття приналежності і спільності інтересів, а також здатності людей колективно відстоювати ці інтереси;

- *ненасильницька пряма дія* (Nonviolent direct action), коли група людей вживає заходів, щоб виявити існуючу проблему, висвітлити альтернативу вирішення проблеми, якої не розглядають традиційні суспільні інститути (уряд, релігійні організації, профспілки);
- *економічний розвиток* (Economic development) включає у себе процеси та політику, які покращують економічний, політичний та соціальний добробут людей;
- *економічний розвиток громад* (Community economic development) як альтернатива економічному розвитку заохочує використовувати місцеві ресурси, щоб покращити економічні результати, водночас покращуючи соціальні умови. Кооператив є прогресивною стратегією економічного розвитку громад. В Україні є більш ніж тисяча кооперативів, але робочі з них лише близько 600. На розвиток фермерства у 2018 році уряд виділив фермерам 1 млрд грн, проте 50 % із цієї суми – на підтримку кооперативів [20];
- *сталий розвиток* (Sustainable development) зосереджений на встановленні балансу між задоволенням потреб людей і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі.

Виходячи зі сформульованих на міжнародному рівні критеріїв забезпечення сталого розвитку громад, Я. Жаліло розроблено оригінальну методику розрахунку індексу інституційної досконалості (готовності до сталого розвитку) громад, який складається з трьох блоків [21];

- *розвиток на основі участі* (Community-driven development (CDD)), модель економічного розвитку, яка зрушує надмірну залежність від центральних органів влади до місцевих громад. Розвиток на основі участі забезпечує контроль за процесом розвитку, ресурсами та повноваженнями щодо прийняття рішень безпосередньо громадою. Розбудова та посилення спроможності діяти колективно поліпшить громаду в будь-якій або усіх сферах: фізичній, екологічній, культурній, соціальній, політичній, економічній тощо [22];

- *розвиток громади на основі активів* [23; 24] (Asset-based community development (ABCD)) спрямований на розкриття та використання сильних сторін у громадах як засобу сталого розвитку;
- *розвиток громади на основі віризаціяні* релігійні організації для досягнення результатів розвитку громади [25];
- *спільні дослідження на рівні громад* (Community-based participatory research (CBPR)), партнерський підхід до досліджень, наприклад, члени громади, організаційні представники та дослідники процесу діляться досвідом, впливають на процес прийняття рішень, відбувається інтеграція знань та її позитивний вплив на розвиток громади [26];
- *організація громади*, процес, в якому люди, що живуть поряд, об'єднуються в організацію, яка діє в спільних інтересах [27]. Основною метою організації громади є створення міцної влади для організації, яка представляє громаду, що дозволяє впливати на осіб, що приймають рішення з ряду питань розвитку територіальної громади;
- *спільне планування*, що підкреслює залучення всієї громади до стратегічного та управлінського процесів містобудування або процеси планування на рівні громади. Так, Р. Чемберс виділив такі принципи [28]: покладання над палицею (сприяння розсідуванию, аналізу та вивчення місцевих жителів, що дозволяє навчатись та володіти результатами); самокритичне усвідомлення (постійно та критично вивчати власну поведінку); особиста відповідальність (нести відповідальність за те, що робиться); спільний доступ.

Висновки. На нашу думку, розвиток територіальних громад України на основі активів та участі дозволить розкрити та використати сильні сторони у громадах і забезпечити громадський контроль за процесом розвитку, ресурсами та повноваженнями щодо прийняття рішень.

Пропонуємо розглядати розвиток територіальної громади на основі активів та участі як процес, що проходить певні стадії від одного стану до іншого більш якісного шляхом ефективного керування наявними ресурсами та громадської участі. Розвиток територіальної громади передбачає: визначення цілей, визначення складу учасників і порядок їх взаємодії, оцінку ситуації, що склалася, пошук нових комбінацій наявних ресурсів і можливості залучення нових.

Підґрунтям розвитку громади є перехід жителя зі стану об'єкта впливу в стан суб'єктів дії, щоб не просто реагувати на ситуації, що динамічно розвиваються, але активно діяти в нових умовах як член територіальної громади, як суб'єкт економічної діяльності (домогосподарство, підприємець) та ін.

Принципи розвитку громади на основі активів та участі включають: кожній людині в громаді є що зробити; взаємовідносини створюють спільноту; громадяни в центрі: громадян слід розглядати як суб'єктів, а не одержувачів ї у процесі розвитку; лідери залучають інших; люди піклуються; внутрішня організація; інвестиції обслуговують громаду; в межах будь-якої спільноти існує велика кількість знань та досвіду, які, якщо вони використовуються креа-

тивними способами, можуть бути спрямовані на колективні дії для досягнення бажаних цілей громади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ontario Healthy Communities Coalition. URL: <http://www.ohcc-ccso.ca/en/courses/community-development-for-health-promoters/module-one-concepts-values-and-principles/defini-0>
2. Evans P. Government Action, Social Capital and Development: Reviewing the Evidence on Synergy. *World Development*. 1996. Vol. 24, No. 6. P. 1119–1132.
3. Hautekeur Gerard. Community development in Europe. *Community Development Journal*. 2005. Vol. 40, No. 4. P. 385–398.
4. Green G., Haines A. Asset building and community development. SAGE, 2007. 320 p.
5. Community development values. URL: [http://www.scdc.org.uk/media/resources/what-we-do/Community%20development%20values%20\(extract%20from%20ABCD\).pdf](http://www.scdc.org.uk/media/resources/what-we-do/Community%20development%20values%20(extract%20from%20ABCD).pdf)
6. Инглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития. М.: Новое издательство, 2011. 464 с.
7. Ihejirika J. C. The Role of Out-of-School Education in Empowerment of Rural Adults in Etche Ethnic Nationality for Community Development. *International Journal of Learning & Development*. 2012. P. 133–143.
8. Підкуйко О. О. Концептуально-понятійні основи забезпечення розвитку територіальної громади. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. 2012. Вип. 4. С. 339–345.
9. Ledwith M., Campling J. Community development: A critical approach. Bristol: The Policy Press, 2005. 196 p.
10. Эрроу К. Д. Коллективный выбор и индивидуальные ценности. М.: ГУВШЭ, 2004. 204 с.
11. Kenneth J. A. Social Choice and Individual Values. New Haven: Yale University Press, 1951. 192 p.
12. Лукас Р. Э. Лекции по экономическому росту. М.: Изд-во Ин-та Гайдара, 2013. 288 с.
13. Норт Д. К. Понимание процесса экономических изменений. М.: ГУВШЭ, 2010. 256 с.
14. Report by the commission on the measurement of economic performance and social progress. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/118025/118123/Fitoussi+Commission+report>
15. Easterlin R. Will raising the income of all increase the happiness of all? *Journal of economic behavior and organization*. 1995. Vol. 27. P. 35–37.
16. Флорида Р. Як новий клас завойовує світ? Київ: Наш формат, 2018. 432 с.
17. Динаміка відчуття щастя (2001–2016). URL: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=670&page=4&t=7>
18. Nkememewa S. S. Problems of Community Development in Ihembosi (Ihiala L.G.A. in Anambra State). An Unpublished B.Ed. Project. UNN. 1987.
19. Lee J. Cary. Community development as a process. Columbia: University of Missouri Press, 1970. 213 p.
20. На підтримку кооперації виділяють більше коштів, ніж потрібно. URL: <https://agropolit.com/news/6025-na-pidtrimku-kooperatsiyi-vidilyayut-bilshe-koshtiv-nij-potribno>
21. Настрої мешканців обласних центрів України у дзеркалі статистики. URL: <http://iser.org.ua/analitika/analiz-derzhavnoyi-politiki/nastroyi-meshkantsiv-oblasnih-tsentriv-ukrayini-u-dzerkali-statistiki>

22. Phillips Rh., Pittman R. An introduction to community development. NY : Routledge, 2009. 363 p.

23. Kretzmann J., McKnight J. Building Communities From the Inside Out: A Path Toward Finding and Mobilizing a Community's Assets (3rd ed.). Chicago, IL : ACTA Publications, 1993.

24. Stan R. *What is Asset Based Community Development (ABCD). Collaborative of Neighborhood Transformation. ABCD Institute*, 2015. URL: https://www.neighborhoodtransformation.net/pdfs/What_%20is_Asset_Based_Community_Development.pdf

25. Faith-Based Organizations in Community Development. URL: <https://www.huduser.gov/publications/pdf/faithbased.pdf>

26. Israel B., Schulz A., Parker E., Becker A., Allen A., Guzman J. Critical issues in developing and following CBPR Principles // Community-based participatory research for health: From process to outcomes. San Francisco : Jossey-Bass, 2008. P. 47–66.

27. Shragge E. Theoretical Perspectives and Models of Community Work // *Activism and Social Change: Lessons for Community Organizing*. North York, Ontario : University of Toronto Press, 2013.

28. Chambers R. Participatory Workshops: a sourcebook of 21 sets of ideas and activities. London : Earthsca, 2002.

REFERENCES

"Community development values". [http://www.scdc.org.uk/media/resources/what-we-do/Community%20development%20values%20\(extract%20from%20ABCD\).pdf](http://www.scdc.org.uk/media/resources/what-we-do/Community%20development%20values%20(extract%20from%20ABCD).pdf)

Chambers, R. *Participatory Workshops: a sourcebook of 21 sets of ideas and activities*. London: Earthsca, 2002.

"Dynamika vidchuttia shchastia (2001-2016)" [Dynamics of a sense of happiness (2001-2016)]. <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=670&page=4&t=7>

Easterlin, R. "Will raising the income of all increase the happiness of all?" *Journal of economic behavior and organization*, vol. 27 (1995): 35-37.

Errou, K. D. *Kollektivnyy vybor i individualnyye tsennosti* [Collective choice and individual values]. Moscow: GUVShE, 2004.

Evans, P. "Government Action, Social Capital and Development: Reviewing the Evidence on Synergy". *World Development*, vol. 24, no. 6 (1996): 1119-1132.

"Faith-Based Organizations in Community Development". <https://www.huduser.gov/publications/pdf/faithbased.pdf>

Floryda, R. *Yak novyi klas zavoiovuie svit?* [How does the new class conquer the world?]. Kyiv: Nash format, 2018.

Green, G., and Haines, A. *Asset building and community development*. SAGE, 2007.

Hautekeur, G. "Community development in Europe". *Community Development Journal*, vol. 40, no. 4 (2005): 385-398.

Ihejirika, J. C. "The Role of Out-of-School Education in Empowerment of Rural Adults in Etche Ethnic Nationality for Community Development". *International Journal of Learning & Development*, (2012): 133-143.

Inglkhar, R., and Veltsel, K. *Modernizatsiya, kulturnyye izmeniya i demokratiya: Posledovatelnost chelovecheskogo razvitiya*

[Modernization, cultural change and democracy: The sequence of human development]. Moscow: Novoye izdatelstvo, 2011.

Israel, B. et al. "Critical issues in developing and following CBPR Principles". In *Community-based participatory research for health: From process to outcomes*, 47-66. San Francisco: Jossey-Bass, 2008.

Kenneth, J. A. *Social Choice and Individual Values*. New Haven: Yale University Press, 1951.

Kretzmann, J., and McKnight, J. *Building Communities from the Inside Out: A Path toward Finding and Mobilizing a Community's Assets*. Chicago, IL: ACTA Publications, 1993.

"Na pidtrymku kooperatsii vydiliiat bilshе koshtiv, nizh potribno" [In support of cooperation allocate more funds than necessary]. <https://agropolit.com/news/6025-na-pidtrimku-koop-eratsiyi-vidilyayut-bilshе-koshtiv-nij-potribno>

Ledwith, M., and Campling, J. *Community development: A critical approach*. Bristol: The Policy Press, 2005.

Lee, J. Cary. *Community development as a process*. Columbia: University of Missouri Press, 1970.

Lukas, R. E. *Lektsii po ekonomicheskomu rostu* [Lectures on economic growth]. Moscow: Izd-vo In-ta Gaydara, 2013.

"Nastroi meshkantsiv oblasnykh tsestriv Ukrainy u dzerkali statystyky" [The mood of the inhabitants of the regional centers of Ukraine in the mirror of statistics]. <http://iser.org.ua/analitika/analiz-derzhavnoyi-politiki/nastroyi-meshkantsiv-oblasnih-tsestriv-ukrayini-u-dzerkali-statystiki>

Nkememewa, S. S. "Problems of Community Development in Iheimbosi (Ihiala L. G. A. in Anambra State)". *An Unpublished B. Ed. Project*. UNN, 1987.

Nort, D. K. *Ponimaniye protsessа ekonomicheskikh izmeneniy* [Understanding the process of economic change]. Moscow: GUVShE, 2010.

Ontario Healthy Communities Coalition. <http://www.ohccc.ca/en/courses/community-development-for-health-promoters/module-one-concepts-values-and-principles/defini-0>

Phillips, Rh., and Pittman, R. *An introduction to community development*. New York: Routledge, 2009.

Pidkuiko, O. O. "Kontseptualno-poniatiini osnovy zabezpechennia rozvytku terytorialnoi hromady" [Conceptually-conceptual foundations for the development of the territorial community]. *Naukovyi visnyk Akademii munitsypalnoho upravlinnia*, no. 4 (2012): 339-345.

"Report by the commission on the measurement of economic performance and social progress". <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/118025/118123/Fitoussi+Commission+report>

Shragge, E. "Theoretical Perspectives and Models of Community Work". In *Activism and Social Change: Lessons for Community Organizing*. North York, Ontario: University of Toronto Press, 2013.

Stan, R. "What is Asset Based Community Development (ABCD). Collaborative of Neighborhood Transformation". ABCD Institute, 2015. https://www.neighborhoodtransformation.net/pdfs/What_%20is_Asset_Based_Community_Development.pdf